

RASLOJAVANJE SELA U SLAVONIJI I BARANJI (Uzroci i posljedice)

1. U V O D

Danas se u Slavoniji i Baranji odvija intenzivan gospodarsko-sociološki proces raslojavanja sela popraćen nizom društveno-gospodarskih promjena i posljedica.

Od ukupnog broja naselja* na regiji (832) u 74,3% naselja se u razdoblju 1951—1971. godina odvijao proces depopulacije. U 60,3% naselja broj stanovnika je smanjen do 25%, u 11,3% naselja od 25 do 50% i u 2,7% naselja preko 50%.

Tendencije u raslojavanju idu u pravcu da se napuštaju sva ona naselja u gorskim zonama Pšunja, Papuka, Krndije, Dilj-gore itd. i na teško pristupačnim šumskim, močvarnim, rječno često poplavljenim područjima i zemljištu slabijeg boniteta.

U načelu tendenciju raslojavanja pokazuju naselja ispod 2500 stanovnika. Iznimku čine naselja i naselja koja su do sada razvila kakvu takvu privredu.

U naselja koja se rapidno povećavaju spadaju 14 općinskih središta i 3 industrijska naselja (Borovo, Belišće, Đurđenovac).**

Proces depopulacije seoskih naselja odvija se stihijno i ostavlja iza sebe znatne probleme, koji se negativno odražavaju na poljoprivrednu proizvodnju i općenito na privredni razvoj regije.

2. UZROCI RASLOJAVANJA I PROSTORNA REDISTRIBUCIJA STANOVNIŠTVA U SLAVONIJI I BARANJI

Uzroci raslojavanja slavonsko-baranjskog sela i prostorne redistribucije stanovništva su mnogobrojni. Zbog nemogućnosti da ih sve nabrojimo, mi smo se odlučili istaći samo one, po našem mišljenju najvažnije a to su:

Matija Panjaković, dipl. ecc. Osijek

* Od ukupnog broja naselja u 1971. godini gradska naselja čine 2% a seoska 98%. Prosječna veličina je 1.031 stanovnik po naselju, odnosno 683 stanovnika u seoskim i 17.715 stanovnika u gradskim naseljima. U gradskim naseljima živi 35,1% a u seoskim 64,9% od ukupnog broja stanovnika Slavonije i Baranje.

** 17 naselja koja imaju status gradskih i industrijskih naselja povećalo je broj stanovnika u 1971. godini u odnosu na 1948. za 88,1%, u odnosu na 1953. godinu za 65,8 a u odnosu na 1961. godinu za 69,5%. U poslijeratnom razdoblju najviše se povećalo Borovo (indeks 422,2), zatim Beli Manastir (indeks 215,7), Slavonska Požega (indeks 212,8), Slavonski Brod (indeks 208,3), Belišće (indeks 192,4), Osijek (indeks 190,1) itd.

1. Povećana mogućnost zapošljavanja u nepoljoprivrednim djelatnostima,
2. Uvjeti života i rada na selu,
3. Nestabilni uvjeti poljoprivrednog privređivanja i socijalna nesigurnost većeg dijela stanovnika sela.

Razvoj privrede, posebice industrije stvorio je povećanu mogućnost zapošljavanja stanovnika sela u neagrarnim djelatnostima. Nadalje, otvaranjem Jugoslavije prema vanjskim tržištima radne snage stvorena je mogućnost zapošljavanja poljoprivrednog i ostalog stanovništva u inozemstvu.

Spomenute okolnosti kao i porast proizvodnosti rada na individualnom i društvenom sektoru uvođenjem suvremene agrotehnike i kemije u poljoprivrednu proizvodnju utjecalo je na rapidno smanjivanje stanovnika na selu.

Analiziramo li život i rad na selu dolazimo do zaključka da je sredina u većini seoskih naselja zadržala neke od ranijih prirodnih i egzistencionalnih obilježja. Iako je većina naselja na području Slavonije i Baranje povezano tvrdim putovima i elektrificirano i kućna tehnika u znatnoj mjeri izmijenila način života seoskih domaćinstava, još uvijek postoje znatne razlike u načinu života i rada između sela i grada. Rad u poljoprivredi po prirodi je naporan. Radi se 16 i više sati dnevno. Nadalje, preko 98% sela i 30% gradskih naselja u Slavoniji i Baranji nema odgovarajući društveni, prvenstveno komunalni standard. Svega 6% naselja u Slavoniji i Baranji ima vodovod 2% kanalizaciju, 20,2% telefon 8,7% kino itd*.

U kolikoj mjeri uvjeti života na selu utječu na raspoloženje stanovništva da i dalje živi u njemu najbolje će nam ilustrirati podaci nekoliko provedenih anketa u Slavoniji i Baranji i ostalim područjima u Jugoslaviji.

Anketa koju je proveo Agrarni institut, Zagreb, krajem 1967. godine na pitanje »Sto bi trebalo poduzeti za bolji život ljudi na selu?« dominiraju odgovori koji ukazuju na želju i potrebu da se selu poboljša društveni a naročito komunalni standard, za što se izjasnilo 73,8% anketiranih. Mišljenje omladine na anketu »Društveni položaj i problemi seoske omladine« iz 1967. i 1968. godine, da je glavni uzrok nezadovoljstva života na selu smanjkanje kulturno-zabavnih institucija, nerazvijene komunalne i uslužne institucije (12, 78).

Radeći na Regionalnom programu i dugoročnom razvoju i prostornom planu Slavonije i Baranje, Urbanistički institut, SR Hrvatske, također je proveo jednu anketu o životu i standardu u seoskim naseljima u Slavoniji i Baranji kojom je obuhvaćeno 8% domaćinstava. Iz anketiranog materijala vidljivo je da su se domaćinstva izjasnila sa 65% za iseljenje iz sadašnjih naselja u veće i opremljenije. Vidljivo je da glavni pokretač iseljenja nisu ekonomske prilike već komunalne i opća urbana opremljenost (11,78).

* sa 1. I 1977. godine na području Slavonije i Baranje 51 naselje je imalo vodovod, 16 kanalizaciju, 72 kino, 10 kazalište (1 profesionalno) i 168 naselja telefon. Međutim, na vodovodnu i kanalizacijsku mrežu je priključeno malo domaćinstava. U gradskim naseljima taj podatak iznosi u prosjeku 50% a u seoskim naseljima 30%.

Međutim komunalna i urbana opremljenost naselja nije jedini i odlučujući činilac u napuštanju seoskih naselja. Osnovni činilac je mogućnost zaposlenja.

Pokušavajući obraditi razloge doseljavanja u Osijek profesor B. Božić u svojoj knjizi »Osijek dnevna migracija i transformacija rubnog područja grada« je došao do slijedećih rezultata. Od 1194 anketiranih domaćinstava koja su se doselila u Osijek, 35,6% kao glavni razlog je navelo zaposlenje, 31,1% uvjete života u ranijem mjestu stanovanja, a 33,3% su naveli ostale razloge kao što su školovanje djece, porodični i drugi razlozi (1,85).

Jedna anketa o motivima doseljavanja u gradove, provedena u Sarajevu dala je slijedeće rezultate:

— doseljavanje zbog zaposlenja	68 %
— zbog školovanja djece	14 %
— zbog bolje zarade	6 %
— zbog života u gradu	5 %
— zbog ostalih razloga	7 % (12,199)

Isticanje zaposlenja kao glavni razlog napuštanja sela je posve razumljiv. Na selu dominiraju sitna poljoprivredna domaćinstva s posjedom do 5 ha (do 5 ha bilo je na području Slavonije i Baranje u 1971. godini 72,6% svih poljoprivrednih domaćinstava).

Na sitnom posjedu nemoguće je razviti suvremenu poljoprivrednu proizvodnju kako sa stajališta tehnologije tako i ekonomike. Posjed ispod 5 ha pod pretpostavkom da proizvodi pšenicu, kukuruz daje malu akumulaciju pa prema tome ne omogućava proširenu reprodukciju i egzistenciju svojim članovima. Osim toga za sve članove domaćinstva na malom posjedu nema ni mjesta jer se ne mogu racionalno iskoristiti.

Zbog nemogućnosti da se racionalno zaposle svi članovi domaćinstva i cjelokupno poljoprivredno stanovništvo na selu, na selu su stvorene znatne rezerve latentno nezaposlene radne snage koji i dalje živi na selu i čeka povoljnu priliku da se zaposli u bilo kojem od neagrarnih zanimanja.

Nestabilna agrarna politika i relativno zaostajanje cijena poljoprivrednih proizvoda za većinom industrijskih proizvoda, posebice onih koje poljoprivreda koristi u svojoj reprodukciji, također su jedan od uzroka depopulacije sela. Nestabilnim uvjetima privređivanja naročito je podložna stočarska proizvodnja posebice proizvodnja svinja gdje se krize javljaju gotovo svake 3 — 4 godine.

Nadalje, neriješeno socijalno i zdravstveno osiguranje poljoprivrednika također su jedan od značajnih uzroka napuštanja sela i poljoprivredne proizvodnje općenito.

3. POSLJEDICA DEPOPULACIJE SEOSKIH NASELJA U SLAVONIJI I BARANJI

Smanjivanje seoskog i povećanje gradskog stanovništva dovelo je do niza problema. Međutim sve probleme možemo svrstati u dvije skupine i to:

- smanjivanje poljoprivrednog stanovništva i poljoprivredne proizvodnje na selu i
- neplanski razvoj gradova i velikih naselja.

U posljednja dva desetljeća došlo je do znatnog smanjenja poljoprivrednog stanovništva na području Slavonije i Baranje. U razdoblju od 1953. do 1971. godine broj poljoprivrednog stanovništva smanjen je za 121.000 a relativno od 62,4% na 39,2% od ukupnog stanovništva. Do velikog smanjenja došlo je naročito između posljednja dva popisa. Tako npr. od 1961. do 1971. godine broj poljoprivrednog stanovništva smanjen je za 72.650 ili u prosjeku godišnje za 7.265 stanovnika. Paralelno sa smanjenjem poljoprivrednog stanovništva došlo je do smanjenja i poljoprivrednih domaćinstava. U razdoblju od 1961. do 1971. godine broj domaćinstava na području Slavonije i Baranje smanjio se za 30.076 ili 22,1%.

Smanjivanje poljoprivrednog stanovništva ostavlja iza sebe posljedice kao što su: opadanje stope nataliteta, povećanje starijih dobnih skupina, izmjene u spolnoj strukturi i promjene u seoskoj obitelji.

U razdoblju između dva posljednja popisa natalitet na području Slavonije i Baranje smanjen je od 8,6 na 4,7 ili za 3,9.

Ispod prosjeka regije manji natalitet u 1971. godini imale su nerazvijene i čisto poljoprivredne općine. Tako npr. natalitet na općini Donji Miholjac iznosio je — 0,1, Sl. Orahovici 0,4, P. Slatina — 0,6 itd. Najveći natalitet imala je općina Županja 8,0.

Kao posljedica masovnog odlaska uglavnom mlađih ljudi sa sela, počeo se postupno povećavati broj starijih dobnih skupina. U razdoblju 1961. do 1971. godine došlo je na području Slavonije i Baranje do smanjenja poljoprivrednog stanovništva do 34 godine starosti i povećanja preko 50 godina starosti. U 1961. godini poljoprivredno stanovništvo do 34 godine starosti činilo je 56,1% poljoprivrednog stanovništva, a 1971. godine 50,5%. Naročito je došlo do smanjenja u dobnoj skupini do 14 godina a povećano u dobnoj skupini od 50 do 54 godine starosti.

Tabela Poljoprivredno stanovništvo Slavonije i Baranje prema starosti

Dobna skupina	u postotku	
	1961.	1971.
Svega	100,0	100,0
0 — 9	18,2	15,2
10 — 14	9,5	9,2
15 — 24	13,0	15,1
25 — 34	15,4	11,0
35 — 49	17,4	23,0
50 — 64	18,8	16,0
65 i više	7,7	10,5

Izvor: Popis stanovništva 1961. i 1971. godine.

Odlazak mlađih ljudi sa sela ostavlja za sobom i negativne promjene u spolnoj strukturi poljoprivrednog stanovništva. Učešće žena u ukupnom aktivnom poljoprivrednom stanovništvu na općinama na kojima prevladava poljoprivredna proizvodnja kretalo se u 1971. godini iznad prosjeka regije (38,7%). Tako npr. veće učešće žena od regionalnog prosjeka imaju općine Sl. Požega, Nova Gradiška, Orahovica, Podravska Slatina i Našice.

Opadanje broja poljoprivrednog stanovništva i izmjena u spolnoj strukturi odrazilo se i na smanjenje broja članova u seoskoj obitelji. Danas na slavonsko-baranjskom selu ima već oko 70% poljoprivrednih domaćinstava sa 4 člana, od 5 do 7 članova 27% i preko 7 članova 3%. Međutim, unazad dvadeset godina na području regije su dominirale obitelji od 5 do 6 članova (u urbanim naseljima obitelji sa 4 člana čine oko 80%).

Trenutačno jedan od najvećih problema koji nastaje smanjenjem poljoprivrednog stanovništva jest opadanje poljoprivredne aktivnosti na selu, a koja se odražava u smanjenju poljoprivredne proizvodnje i tržišnih viškova.

Smanjivanjem broja poljoprivrednog stanovništva najviše je pogođeno aktivno poljoprivredno stanovništvo. U razdoblju između dva posljednja popisa (1961. i 1971. god.) broj aktivnih poljoprivrednika smanjen je za 34,55% ili 16,8%. Analogno smanjivanje aktivnih poljoprivrednika došlo je i do smanjivanja broja kooperanata za 32.000 ili 39,0%.

Smanjivanje aktivnih poljoprivrednika ostvarilo je slijedeće probleme na slavonsko-baranjskom selu: smanjivanje obradivih površina, i napuštanje privrednih i stambenih objekata na individualnom sektoru, pomanjkanje radne snage na selu, ekstenziviranje jednog dijela poljoprivredne proizvodnje i opadanje tržišnih viškova sa sela.

U razdoblju od 1964. do 1973. godine smanjene su obradive površine na individualnom sektoru za 69.539 ha. Oko 65,5% ovih površina prešlo je u vlasništvo društvenog sektora a 34,5% je ostalo neobrađivo i neiskorišteno (nisu obuhvaćene livade).

Drugi po važnosti problem kojeg iza sebe ostavlja depopulacija sela jeste napuštanje privrednih i stambenih objekata. U razdoblju od 1964. do 1973. godine na slavonsko-baranjskom selu je napušteno objekata za smještaj oko 204.517 komada svinja, 24.061 grla tovnih goveda i 36.091 muznih krava. Računa se da je u posljednjih dvadeset godina na selu Slavonije i Baranje napušteno preko 1.000.000 m² stambenog prostora.

Zbog pomanjkanja radne snage, na selu se izbjegava proizvodnja kultura koja iziskuju mnogo radne snage. Proizvodi se pretežno pšenica i kukuruz čiji je proces mehaniziran. Pšenica i kukuruz na individualnom sektoru Slavonije i Baranje danas učestvuju u plodoredu sa preko 70%. Zbog pomanjkanja radne snage napušta se uzgoj vinove loze. Nadalje, nedostatak radne snage i nedovoljna mehaniziranost usitnjenog posjeda razlogom su da se jedan dio oranica ekstenzivno obrađuje. Računa se da se danas na području Slavonije i Baranje odvija ekstenzivno proizvodnja na oko 50.000 ha. Zbog ekstenziviranja dijela poljoprivredne proizvodnje individualni sektor znatno zaostaje u prirodi iza društvenog. Tako npr. u 1975. godini ostvareni su manji prirodni kod pšenice za 13,80 q/ha, kukuruza 18,56 q/ha, šećerne repe 59,60 q/ha, mlijeka po kravi manje za 2.380 litara itd.

Niska proizvodnja i neracionalno korištenje poljoprivrednih resursa uzrokom su niskog učešća individualnog sektora u stvaranju tržišnih viškova. Učešće individualnog sektora u tržišnim viškovima Slavonije i Baranje u 1973. godini iznosilo je 50,6% (u obradivim površinama individualni sektor učestvuje sa 62,0%). Međutim kada usporedimo učešće u 1965. godini vidimo da je ono u 1973. bilo manje za 9,4%.

Smanjivanje aktivnog poljoprivrednog stanovništva na selu dovodi do usitnjavanja individualnog posjeda. Naročito velika opasnost usitnjavanja je kod većih domaćinstava od 8 i 10 ha. Budući da nema kupaca (izuzev društvenog sektora) koji bi mogao kupiti ili preuzeti domaćinstva od 10 ha ono se cijepa na 20 i više vlasnika. Nadalje jedan veći postotak zemljišta prelazi u ruke građana nepoljoprivrednika koji tu zemlju pretvaraju od proizvodnog u sredstva za rekreaciju gradeći na njima vikendice, i mijenjaju mu namjenu podižući voćnjake, vinograde i drugo.

Usitnjavanje individualnih domaćinstava je vrlo ozbiljan i aktualan problem u Slavoniji i Baranji jer se daljnjim usitnjavanjem parcela onemogućuje suvremena obrada i obvezvrjeđuju dosadašnji rezultati sa komasacijama i arondacijama.

Nadalje depopulacija seoskih naselja u Slavoniji i Baranji ima i svoju drugu lošu stranu a to je nizak stupanj naobrazbe seoskog stanovništva. Zbog toga što na selu ostaju starije generacije i žene, opada interes za proširivanje gospodarstva i za stjecanje većeg stupnja naobrazbe.

Poljoprivredni proizvođač na selu danas koristi skupe i komplicirane strojeve i kemijske preparate. Racionalno rukovanje strojevima i kemijskim preparatima zahtijeva od proizvođača određenu razinu poznavanja tehnike i tehnologije. Sadašnji nivo naobrazbe aktivnih poljoprivrednika u Slavoniji i Baranji to onemogućava. Od ukupnog broja aktivnih poljoprivrednika 53,4% ima osnovnu školu, 11,9% KV i PKV radnika, 0,9% završenu gimnaziju, 18% srednje škole i 0,9% fakultete i više škole.

Da bi mogao primijeniti sva suvremena dostignuća u poljoprivrednoj proizvodnji, poljoprivrednik mora posjedovati znatno veću stručnost nego ju ima danas. On treba poznavati kemiju u tolikoj mjeri, da sam može analizirati uzorke zemlje, upotrijebiti ispravnu količinu umjetnih gnojiva i odgovorno primijeniti čitav niz herbicida, fungicida i pesticida. Osim toga on mora biti u tolikoj mjeri i agrotehničar da iz velike ponude poljoprivrednih strojeva izabere onaj koji će biti najpogodniji za njegovo gospodarstvo itd.

Opseg migracije stanovništva iz poljoprivrede je veći nego što su realne mogućnosti gradova i industrijskih naselja da ih racionalno prihvati. Radi toga se pojavljuju problemi neplanskog širenja naselja, nezaposlenosti, školskog i drugog prostora itd.

Širenje većih naselja a posebice gradskih i industrijskih središta u Slavoniji i Baranji u znaku su pojave širenja naselja po dužini uz prometnice i bujanje bespravniha objekata i naselja mimo urbanističkih planova.

Preko 95% naselja u Slavoniji i Baranji koje se povećavaju šire se po dužini. Ulice u takvim naseljima duge su po nekoliko kilometara a širenje je dobilo takve razmjere da većina današnjih sela predstavlja beskonačan niz

stambenih objekata izgrađen obostrano uz važnije cestovne prometnice. Nije potrebno naglašavati koliki se problemi stvaraju takvim stihijskim razvojem naselja. Prvi problem vezan je za troškove komunalija. U većini perspektivnih naselja mora se izgraditi vodovod, kanalizaciju, telefonska mreža i drugo. U uvjetima ušorene gradnje ti su troškovi jeftiniji nego kod naselja građenih po dužini. Osim toga stihijna gradnja uzima poljoprivredi na tisuće hektara pretežno najplodnije zemlje. Računa se da izgradnja stambenih i privrednih objekata pri sadašnjem tempu gradnje uzima slavonsko-baranjskoj poljoprivredi oko 1.000 ha poljoprivrednog zemljišta godišnje.

Vrlo ozbiljan problem koji se pojavio u posljednjih 20 godina je bespravna gradnja stanova i stvaranje divljih naselja na rubnom području obruba gradova. Ti problemi su prisutni gotovo u svim većim gradskim naseljima, međutim najaktualniji su na području gradova Osijek, Sl. Brod, Vinkovci i Vukovar. Profesor B. Božić u citiranoj knjizi obradio je taj problem na području grada Osijeka. Prema iznesenim podacima izlazi da je u posljednjih 20 godina na području grada Osijeka izgrađeno bespravno 2.000 stanova u 16 naselja ili 8% od ukupnog broja izgrađenih stanova.

Prve pojave takve gradnje u Osijeku su zabilježene 1958. godine. Gradile su se pojedinačno obiteljske stambene zgrade, a intenzitet izgradnji dostigao je svoj vrhunac u 1963. i 1964. godini. Samo do 1964. godine izgrađeno je 1475 stambenih objekata a polovica od toga u 1963. godini. Bespravno izgrađeni stanovi zahvaćaju površinu od 140 ha, a u njima živi blizu 7.000 stanovnika. S vremenom su nastala čitava naselja, a neka od njih kao npr. V rajon, ima oko 500 kuća (1,80).

U Slavonskom Brodu je slična situacija. U posljednjih 10 godina otkriveno je na području općine Slavonski Brod 1415 slučajeva bespravne gradnje stambenih objekata. Bespravna gradnja je naročito intenzivna u prigradskim zonama grada. U bespravnoj gradnji ne poštuju se ni urbanistički planovi ni prigradske površine namijenjene daljnjem širenju proizvodnih i ostalih funkcija grada. Bespravno podignute kuće i cijela naselja praktički su blokirale širenje »Đure Đakovića« prema zapadu i sjeveru, a nove »divlje« ulice presijecaju industrijsko pristanišnu zonu na Bjelišu itd. Bespravnoj gradnji obiteljskih i drugih objekata u čestim slučajevima prethodila je uzurpacija građevinskog zemljišta, koje je vlasništvo Općinske skupštine ili »Agrokombinata« »Jasinje« itd. (13, 11).

Koliko je aktualan ovaj problem dokazuju i činjenice da se on često nalazi na dnevnom redu Izvršnog vijeća općine i društveno političkih organizacija. Međutim zaključci i mjere koje se donesu ne daju željene rezultate.

Budući da se veći dio bespravno izgrađenih stanova kasnije legalizira, za općinske skupštine nastaju veliki problemi oko financiranja komunalija, izgradnje školskog i predškolskog prostora i drugog. Ulažući novac u bespravno izgrađena naselja općinama nedostaju sredstva za rješavanje drugih mnogih vitalnijih problema.

Koliki god problem predstavljaju stambeni objekti i bespravna naselja toliki i njihovi stanovnici. Većina stanovnika u takvim naseljima je bez od-

govarajućih kvalifikacija. Zapošljavaju se kao nekvalificirani radnici s niskim osobnim dohotkom.

Budući im osobni dohodak nije dovoljan za život u gradu nastaju mnogi problemi koji se različito manifestiraju od velikog postotka bolovanja preko stvaranja kategorije najniže plaćenih radnika pa sve do porasta broja psihosomatskih oboljenja.

Profesor B. Božić u citiranoj knjizi iznosi da od 981 domaćina koji su obuhvaćeni anketom, 91,9% je izjavilo da imaju osnovno obrazovanje, 7,8% da ima srednju stručnu spremu, a više samo 0,2%. Zavisno o obrazovnoj strukturi od 910 anketiranih 69,9% je izjavilo da su zaposleni kao radnici, 2,6% kao službenici, 12,2% umirovljenici i 15,2% ostali (zanatlije, privremeno zaposleni u inozemstvu i privremeno bez posla). Zaposleni radnici kojih ima oko 70% uglavnom su nekvalificirani i polukvalificirani. Takva kvalifikacija ima svog odraza i na mjesečno primanje. Do 1000 dinara mjesečnog prihoda imalo je 70% anketiranih, od 1000 do 1500, 18% a preko 1500, 11,4% (stanje 1970. godine) (1,88).

Prosjek osobnog dohotka u privredi Slavonije i Baranje iznosio je 1970. godine 1034 dinara (op. autora).

Veliki pritisak nekvalificirane radne snage na radna mjesta u gradu u izvjesnoj mjeri stimulira opstanak i razvoj niskoakumulativne i niskoproduktivne industrije. Budući da je niskoakumulativna i da joj je proizvodni program orijentiran na zapošljavanje nekvalificirane radne snage, takva industrija nije u stanju da osigura zaposlenima odgovarajući osobni dohodak i sredstva za vlastitu reprodukciju. S ekonomskog aspekta niskoakumulativnoj industriji nije mjesto u gradu. Takvom industrijom su opterećeni ne samo Osijek već i ostali gradovi u zemlji. U takve industrije spadaju: tekstilna, industrija kože i obuće, drvna industrija, industrija građevinskog materijala itd.

4. ZAKLJUČAK

Budući da su posljedice depopulacije sela velike i da one svakim danom postaju sve teže, nužno je hitno poduzeti odgovarajuće društveno-ekonomske i političke mjere kako bi se čitav proces raseljavanja sela stavio u željene — planske okvire.

Da bi se to spriječilo potrebno je poduzeti mjere pomoću kojih bi bilo moguće:

1. Zadržati jedan dio stanovništva u sadašnjim mjestima stanovanja,
2. Stvoriti uvjete da se pretežan dio migracione struje usmjeri prema većem broju naselja razne veličine i karaktera,
3. Prema Osijeku, Sl. Brodu i drugim većim gradovima usmjeriti društveno potreban i kvalifikacijski opravdan dio stanovništva sa sela.

Jedan od preduvjeta planskog usmjeravanja deagrarnizacije i urbanizacije jeste reorganizacija naselja i organizacija proizvodnje na selu.

U budućnosti treba računati sa 30 do 40% manjim brojem naselja na području Slavonije i Baranje od današnjeg. Proces reorganizacije seoskih naselja je neminovan i ne bi smio predstavljati u budućnosti veću teškoću s obzirom da se radi u pravilu o manjim naseljima bez ikakvih ili s minimalnim funkcijama i to izrazito agrarnim, koja su već u znatnoj mjeri zahvaćene spontanitim iseljavanjem.

5. L I T E R A T U R A

1. **Branko Božić:** »Osijek, dnevna migracija i transformacija robnog područja grada« — Sveučilište u Osijeku — Pedagoška akademija Osijek, 1976. godina
2. Društvene promjene u selu, Beograd. 1974. godina
3. **Vojislav Đurić:** »Beg sa sela« i njegove ruralne i urbane implikacije, Sociologija sela 13—14/1966. — Agrarni institut, Zagreb
4. **Svetozar Livada:** »Staračka poljoprivredna domaćinstva«, Sociologija sela 13—14/1966. Agrarni institut Zagreb
5. **Petar Marković:** Migracije i promjena agrarne strukture, Zagreb, 1974. godina
6. **Matija Panjaković:** »Društveno-ekonomske i socijalne promjene u Slavoniji i selu, Privreda br. 8, Osijek, 1970. godina
7. **Matija Panjaković:** »Informacija o stanju i problemima poljoprivredne proizvodnje na slavonsko-baranjskom selu«, 26. sjednica Izvršnog vijeća Zajednice općina Osijek, lipnja 1976. godine
8. Općina Slavonska Požega, Analiza stanja, potrebe i mogućnosti razvoja 1971—1975. Zavod za ekonomiku, planiranje i statistiku, Slavonska Požega, 1972. godine
9. »Poljoprivreda iselo«, Druga sjednica Republičke konferencije SSRN Hrvatske, Zagreb, 1973. godine
10. Popis stanovništva Jugoslavije 1971. godine.
11. Programska orijentacija razvoja privrede sela slavonsko-baranjske regije od 1976. do 1985. godine. Zadružni savez Slavonije i Baranje, Osijek, veljače 1977. godine
12. »Selo«, Jugoslavensko savjetovanje — prostorno planiranje, uređenje i izgradnja seoskih područja i sela, Urbanistički savez Jugoslavije, Niš 13—21. 10. 1972. godine
13. »Vjesnik« od 1. 12. 1976. godine